

УДК 364-787.522:314.151.3-054.73

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-1(339)-2-45-52

Луканов Дмитро Володимирович,
аспірант кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна.
a74639986@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7908-1047>

Сьомкіна Інна Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна.
syomkinna21@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6620-2663>

ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Сьомий рік 1,5 мільйона українців мають статус переселенців із окупованих територій Донбасу і Криму. Звісно, для певної категорії осіб, це можливість отримувати подвійні пенсії, допомогу від державних і недержавних організацій, благодійних фондів, отримавши яку вони повертаються до окупованих територій. Але, перед величезною кількістю зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО) стоїть проблема інтеграції та соціальної адаптації до нових умов життя. Міжнародні партнери України (Парламентська асамблея Ради Європи, Європарламент) постійно наголошують на необхідності більш активного і швидкого вирішення проблем ВПО, оскільки переселенці сьогодні – дуже вразлива категорія населення в плані соціальної адаптації, саме тому пріоритетними завданнями є розробка нових технологій (форм, методів) які будуть сприяти успішній соціальній адаптації ВПО. Гостра потреба в удосконаленні діяльності державних органів щодо соціальної адаптації, обумовила вибір теми наукової статті «Перспективи діяльності державних органів щодо соціальної адаптації вимушених переселенців».

Мета роботи: окреслити напрями діяльності державних органів щодо соціальної адаптації ВПО.

Різні аспекти соціальної адаптації ВПО представлено в дослідженнях відомих учених: Ю. Аругтюнян, В. Грищенко, О. Зайцева, І. Зверева, А. Капська, О. Караман, Н. Краснова, О. Ольхович, І. Пеша, О. Піскун, А. Похлебаєва, Г. Солдатова, А. Фернхем, К. Халепа, С. Харченко, Л. Цибулько, А. Шацька, Л. Шестак, Я. Юрків (особливості соціальної роботи з незахищеними верствам населення); Н. Андрусинин,

М. Бачинська, Т. Бондар, І. Локтева, О. Осінкіна, У. Садова (міждисциплінарний аналіз проблеми соціальної адаптації переселенців); Я. Овсяннікова, О. Петрусевич, Г. Солдатова, К. Халепа, В. Франкл (соціально-психологічна допомога вимушеним мігрантам); Д. Беррі, У. Кім, К. Уорд (чинники успішності входження вимушених переселенців до інших умов життя), О. Соколова, Л. Шайгерова (психологічні проблеми ВПО); О. Блинова (взаємозв'язок психологічного благополуччя та успішності адаптації мігрантів), В. Серета, О. Міхеєва (мотиви переміщення людей) М. Колодій (ставлення приймаючої громади до переселенців); О. Балакірєва, Т. Доронюк, О. Міхеєва, Ю. Муромцева, У. Садова, В. Серета, Т. Старинська, А. Солодько (загальні проблеми внутрішньо переміщених осіб).

Більшість науковців вважають, що соціальна адаптація – це вид взаємодії особистості (соціальної групи) з соціальним середовищем, під час якої узгоджуються вимоги й очікування її учасників, засвоюються індивідом норми і традиції групи, входження у її рольову структуру. Зазначимо, що середовище – це соціально-побутові умови, у яких живе людина (її оточення); природні умови, у яких відбувається життєдіяльність певного організму, речовини, тіла, що заповнюють простір і мають певні властивості. Саме соціальне середовище формує певні очікування щодо поведінки особистості (Безпалько, 2009).

Зміст соціальної адаптації може бути зведений до того, що це цілісний, динамічний, безперервний, відносно сталий процес взаємодії особистості і соціального середовища, який формує здатності свідомо орієнтуватися в мінливих та екстремальних ситуаціях, виробляти адекватні соціальним реаліям моделі поведінки, раціонально використовувати індивідуальний та суспільний потенціал та досвід для узгодження оцінок, можливостей, повної реалізації своїх потреб, уподобань. Вітчизняні й зарубіжні дослідники відмічають ознаки й якості адаптованості індивіда до соціального оточення, серед яких слід відмітити: отримання статусу, місця в соціальній структурі суспільства; здатність самостійно долати стресові ситуації; установки на активну взаємодію з соціальним середовищем, продуктивність, психічна рівновага, здатність насолоджуватись життям, конструктивне вирішення конфліктних і напружених ситуацій, емоційно-насичені зв'язки з людьми тощо. Адаптацію можна вважати успішною, якщо людина реалізує свій особистісний потенціал, можливості, здібності та успішно вирішує психологічні й соціокультурні проблеми (Блінова, 2009, с. 55).

Проблема соціальної адаптації ВПО має особливу актуальність для вимушених мігрантів. Соціальної адаптації вимушених переселенців перешкоджають такі додаткові бар'єри: соціальні, соціально-економічні, соціокультурні, правові, етнічні (складнощі і забезпеченням вимушених переселенців робочими місцями, житлом, установами соціальної інфраструктури). Разом із тим, успішна соціальна адаптація вимушених

переселенців вносить істотний внесок у розвиток економіки і соціальних відносин, формує та підтримує політичну стабільність, знижує соціальну напругу в суспільстві.

Отже, соціальна адаптація – це складний, детермінований низкою чинників (природним середовищем, соціально-економічним устроєм, укладом господарювання, якісними культурними характеристиками, ментальністю, поведінкою) процес пристосування ВПО до соціальних умов існування в новому середовищі та адаптивна діяльність людини, стосовно довколишнього середовища, яка зумовлена динамікою соціальної реальності, у котрій вона перебуває.

Щодо визначення категорії «внутрішньо переміщені особи», то М. Ніколайчук зауважує, що внутрішньо переміщені особи – це специфічна цільова група реалізації міграційної політики, якій притаманні різномірні ознаки, детерміновані особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища (Nikolajchuk, 2005). Г. Гудвін-Гілл визначає ВПО як осіб, котрі змушені раптово втікати зі своїх будинків у великих кількостях, у результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих, і перебувають на території власної країни. Ототожнюючи поняття «внутрішньо переміщена особа» та «переселенець», автор підкреслює, що фактично ВПО – це особи, які підпадають під визначення «вимушені переселенці», але які, покинувши місце свого постійного проживання, залишаються в країні своєї громадянської належності й можуть користуватися її захистом (Гудвін-Гілл, 1997, с. 314–315).

Соціальна адаптація, будучи складним і багаторівневим процесом, здійснюється в різних сферах життєдіяльності людини. Як процес вона означає пристосування особистості або соціальної групи, що потрапила у важку життєву ситуацію, до реального соціального середовища. Процес соціальної адаптації починається з усвідомлення особистістю (соціальною групою) тієї обставини, що її стара поведінка не сприяє досягненню успіху, і необхідно міняти модель поведінки з урахуванням вимог нового соціального середовища. Для зміни поведінкових зразків необхідна активна позиція самої особистості. Накопичені результати досліджень з питань надання допомоги мігрантам, дозволили фахівцям дійти висновку про три стадії адаптації, які проходять мігранти в тому числі внутрішньо переміщені особи та їх сім'ї.

Перша стадія – «орієнтування». Характерними рисами етапу є відчуття втрати соціальних зв'язків із звичним середовищем, невизначеність соціального статусу, криза самоідентифікації, що провокує депресивний стан мігрантів.

Друга стадія – «оцінка». Діяльність вимушених мігрантів спрямована на вивчення нового соціального середовища, соціальних норм, соціокультурних відмінностей, що панують у приймаючій спільноті.

Третя стадія – «сумісність». Досягнення відповідної стадії адаптації можливо за умови співробітництва окремих осіб та сімей внутрішньо переміщених осіб з оточуючим середовищем, формування особистісної якості – мотивації до позитивного вирішення проблем, пов'язаних з пристосуванням до нових життєвих умов, використовують в основному конструктивні методи адаптації (Семигіна, 2015).

У цілому, форми і методи соціальної роботи з вимушеними переселенцями передбачають не тільки систему надання індивідуальної або групової допомоги громадянам, що опинилися в результаті міграції в складних життєвих обставинах, а й перетворення суспільного середовища, увагу до характеристики міграційних потоків, міграційної ситуації, чисельності переселенців та їх категорій. Всі ці питання залишаються, на жаль, актуальними для українського суспільства та потребують свого подальшого вивчення.

Система надання соціальних послуг, так само, як і ринок праці, мережа освітніх та медичних закладів теж зазнала додаткового навантаження, оскільки очевидним стає той факт, що ВПО є новою категорією отримувачів соціальних послуг в Україні. Зрозуміло, що підготувати заклади соціального обслуговування до появи додаткового контингенту отримувачів за умов, які склалися у 2014 р., було не можливо (Горемкіна, 2018, с. 89). Каталізатором успішної соціальної адаптації ВПО є держава, а саме, державна програма допомога вимушеним переселенцям. Серед перспективних видів діяльності щодо соціальної адаптації ВПО, на нашу думку, є наступні:

- залучення самих ВПО до вирішення проблем вимушених переселенців;
- удосконалення професійної підготовки та перепідготовки кадрів, які працюють з ВПО;
- підвищення та оновлення професійних знань соціальних працівників при наданні психологічної допомоги ВПО (курси підвищення кваліфікації, тренінги, навчальні програми);
- забезпечення функціонування мобільних та постійно діючих інформаційних центрів для ВПО в місцях їх компактного проживання та на КПВВ;
- створення мережі клубів взаємодопомоги та розвитку для ВПО у містах і районах області;
- забезпечення функціонування веб-ресурсів із переліком організацій, які надають гуманітарну та благодійну допомогу ВПО (з постійним оновленням інформації);
- розробка, виготовлення та розповсюдження інформаційно-роз'яснювальних друкованих брошур та буклетів щодо основних прав ВПО та способу вирішення питань, з якими вони найчастіше звертаються за правовою допомогою;

- сприяння започаткуванню власної справи громадянами з числа ВПО, шляхом надання одноразової допомоги для організації підприємницької діяльності;
- регулярне оновлення і розміщення (не рідше одного разу на місяць) інформаційно-довідкових матеріалів про можливості працевлаштування на території проживання;
- здійснення психологічної, соціальної та юридичної підтримки працевлаштованих громадян ВПО з питань адаптації на робочому місці;
- психосоціальна підтримка дітей та молоді з числа ВПО у навчальних закладах, проведення консультаційної та просвітницької роботи з батьками та особами, які їх замінюють;
- забезпечення функціонування мережі кабінетів психологічної реабілітації для ВПО;
- інформаційний супровід соціальної адаптації ВПО в засобах масової інформації (електронних, друкованих, радіо, телебачення);
- інформаційне сприяння в підборі варіантів тимчасового житлового розміщення ВПО (готелі, оренда житла у фізичних осіб, гуртожитки, службове житло);
- започаткування системи доступних кредитів на придбання постійного житла, в тому числі з використанням іпотечного кредитування;
- проведення тренінгів з профорієнтації та відкриття власної справи для молоді.

Таким чином, соціальна адаптованість особистості передбачає здатність індивіда задовольняти свої потреби на прийнятному для себе рівні, в конкретній ситуації, в певному соціальному просторі. Система державної допомоги вимушеним переселенцям є проблемою яка не знайшла ще повного наукового осмислення і ефективних державних заходів. Вирішення проблеми вимушеної міграції вимагає від держави не тільки дуалістичного підходу, але вироблення і реалізації, чітко вивіреної державної політики в цій сфері діяльності, так як з одного боку – вона носить гуманітарний характер, а з іншого – пов'язана з проблемами безпеки держави. Серед основних кроків, спрямованих на підвищення ефективності державної політики щодо ВПО, є наступні: залучення ВПО до вирішення проблем вимушених переселенців; удосконалення професійної підготовки та перепідготовки кадрів, які працюють з ВПО; створення мережі клубів взаємодопомоги та розвитку для ВПО у містах та районах області; здійснення психологічної, соціальної та юридичної підтримки працевлаштованих громадян ВПО з питань адаптації на робочому місці; психосоціальна підтримка дітей та молоді з числа ВПО у навчальних закладах, проведення консультаційної та просвітницької роботи з батьками та особами, які їх замінюють тощо. Подальші наукові дослідження буде присвячено вивченню досвіду зарубіжних країн щодо роботи з вимушеними мігрантами.

Список використаної літератури

- 1. Безпалько О. В.** Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Блінова О. Проблема психологічного здоров'я мігрантів. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ, 2009. №14. С. 55–62.
3. Гудвін-Гилл Г. С. Статус беженця в міжнародном праві / пер. с англ. под ред. М. И. Левиной. Москва: «ЮНИТИ», 1997. 647 с.
4. Nikolajchuk M. The constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the rural population. *Rehional'na ekonomika*. 2005. Vol. 3. No. 37. P. 105–112.
5. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*. Київ, 2015. № 2. С. 65–72.
6. Горемикіна Ю. В. Партнерство держави і суспільства у соціальному обслуговуванні внутрішньо переміщених осіб. *Демографія та соціальна економіка*. Київ, 2018. № 1. С. 87–99.

References

- 1. Bezpalko, O. V.** (2009). *Sotsialna pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari* [Social pedagogy: schemes, tables, comments]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
2. Blinova, O. (2009). Problema psykholohichnoho zdorovia mihrantiv [The problem of psychological health of migrants]. *Zbirnyk naukovykh prats: filosofoiia, sotsioloheiia, psykholohiia – Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*, 14, 55-62 [in Ukrainian].
3. Gudvin-Gill, G. S. (1997). Status bezhenca v mezhdunarodnom prave [Refugee status in international law]. Moscow: «YUNITI» [in Russian].
4. Nikolajchuk, M. (2005). The constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the rural population. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 3, 37, 105-112 [in English].
5. Semyhina, T. V., & Husak, N. E. (2015). Sotsialna pidtrymka vnutrishno peremishchenykh osib [Social support for internally displaced persons]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*, 2, 65-72 [in Ukrainian].
6. Horemikina, Yu. V. (2018). Partnerstvo derzhavy i suspilstva u sotsialnomu obsluhovuvanni vnutrishno peremishchenykh osib [Partnership of state and society in social services for internally displaced persons]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 1, 87-99 [in Ukrainian].

Луканов Д. В., Сьомкіна І. С. Перспективи діяльності державних органів щодо соціальної адаптації вимушених переселенців

У статті розглядається гостра проблем українського сьогодення – соціальна адаптація вимушених переселенців з окупованих територій Донбасу і Криму. Надається стислий аналіз визначення термінів «внутрішньо переміщена особа», «соціальна адаптація». Наголошується на необхідності удосконалення державної політики щодо соціальної

адаптації вимушених переселенців, шляхом залучення самих вимушених переселенців до вирішення проблем які пов'язані з соціальною адаптацією; вдосконалення професійної підготовки та перепідготовки кадрів, які працюють з внутрішньо переміщеними особами; створення мережі клубів взаємодопомоги та розвитку для ВПО; здійснення психологічної, соціальної та юридичної підтримки працевлаштованих громадян ВПО з питань адаптації на робочому місці тощо.

Ключові слова: соціальна адаптація, внутрішньо переміщена особа, вимушений мігрант, технології соціальної адаптації переселенців.

Луканов Д. В., Семкина И. С. Перспективы деятельности государственных органов по социальной адаптации вынужденных переселенцев

В статье рассматривается острая проблем украинской действительности – социальная адаптация вынужденных переселенцев из оккупированных территорий Донбасса и Крыма. Предоставляется краткий анализ определения терминов «внутренне перемещенное лицо», «социальная адаптация». Подчеркивается необходимость совершенствования государственной политики по социальной адаптации вынужденных переселенцев, путем привлечения вынужденных переселенцев к решению проблем связанных с социальной адаптацией; совершенствование профессиональной подготовки и переподготовки кадров, работающих с внутренне перемещенными лицами; создание сети клубов взаимопомощи и развития для ВПЛ; осуществление психологической, социальной и юридической поддержки трудоустроенных граждан ВПЛ по вопросам адаптации на новом рабочем месте и т. д.

Ключевые слова: социальная адаптация, внутренне перемещенное лицо, вынужденный мигрант, технологии социальной адаптации ВПЛ.

Lukanov D., Syomkina I. Prospects for the Activities of State Bodies on the Social Adaptation of Internally Displaced Persons

The article considers the acute problems of the Ukrainian present – the social adaptation of internally displaced persons from the occupied territories of Donbass and Crimea. A brief analysis of the definition of the terms «internally displaced person», «social adaptation» is provided. Emphasis is placed on the need to improve state policy on the social adaptation of internally displaced persons, by involving migrants in solving problems related to social adaptation; improving the training and retraining of staff working with internally displaced persons; creation of a network of mutual assistance and development clubs for internally displaced persons; implementation of psychological, social and legal support for employed citizens on adaptation in the workplace; psychosocial support of children and youth from among internally displaced persons in educational institutions, conducting counseling and educational work with parents and persons

replacing them; ensuring the functioning of the network of psychological rehabilitation rooms for forced migrants; information support of social adaptation of internally displaced persons in mass media (electronic, printed, radio, television); information assistance in the selection of options for temporary housing for internally displaced persons (hotels, rental housing for individuals, dormitories, office accommodation).

Key words: social adaptation, internally displaced person, forced migrant, technologies of social adaptation of migrants.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2021 р.

Прийнято до друку 26.03.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.